

Nekrológ

Robert Austerlitz

(1923–1994)

„Fekete pohárban/sárga kankalin./Sokasodnak a halottaim./ ... Gyűlnek, egyre gyűlnek/a halottaim./Nem fér a pohárba/már a kankalin” – mondja az erdélyi költő, Kányádi Sándor. Valóban sokasodnak halottaink. Ha csupán az utolsó évtizedre tekintünk is vissza, veszteséglistánk igen számottevő. Nincs már közöttünk Antal László, Balázs János, Fülel-Szántó Endre, Gálffy Mózes, Imre Samu, Károly Sándor, Lőrincze Lajos, Rác Endre, Szabó Dénes, Szabó T. Attila, Telegdi Zsigmond, Tompa József, de folytathatnám a sort a rokon tudományok területéről, és sorolhatnám azokat is, akikről nem ejtettem szót e hevenyészett felsorolásban. Adassék tisztelet és megbecsülés elhunyt kollégáink, barátaink emlékének.

Ezt a még jócskán folytatható felsorolást egészíti ki a mindig derűs, bohém lelkületű, pajkos kedvű, örökifjú Robert Austerlitz, aki 1994. szeptember 9-én, két igen súlyos műtét után hunyt el New Yorkban. Nem hiszem, hogy a magyar nyelvtudomány közép- vagy idősebb nemzedékének képviselői között akadnának olyanok, akik nem ismerték az eredetiségéről, sokoldalúságáról, szellemességéről, anekdotáiról és mókáiról méltán híres „Waterloo vagy Wagram” tanár urat, azaz Austerlitz professzort, aki az ünnepélyes fogadások protokoll-előírásainak fittyet hányva, vietnami papucsban is kitűnően érezte magát az elegáns hölgyek és urak között.

De hogy ki volt Robert Austerlitz, honnan jött, hogyan lett a New York-i Columbia Egyetem professzora, azt a hosszú, göröngyös utat, azt a kitaró és megfeszített rendszeres munkával telített életet, mely a a Columbia Egyetem full professzorságáig vezetett – valószínű, részleteiben nem mindenki ismeri.

1923. december 13-án született Bukarestben. Édesapja osztrák, édesanyja amerikai. 1930-ban Brassóban, német elemiben kezdte tanulmányait, majd román gimnáziumban folytatta, s a New York-i egyetemen fejezte be, mert a fasiszálódó Romániából menekülnie kellett. 1938–1942 között a Stuyvesant High School, majd a Washington Square College hallgatója volt. 1943–1945 között az Egyesült Államok hadseregében teljesített szolgálatot, részt vett a normandiai partraszállásban, majd német hadifogságba esett. 1946-ban a New Orleans-i Loyola Egyetem hallgatója, közben elvégzett egy fordítói iskolát is, mely angol, francia, német és spanyol szövegek fordítására jogosító diplomával járt, ezt később más nyelvekkel is kiegészítette. 1950-ben filozófiai B.A. minősítést szerzett, s ezzel párhuzamosan a New York-i Columbia Egyetemen az általános és összehasonlító nyelvészeti előadásokat hallgatta. Nyelvészetből is megszerezte a magiszteri fokozatot, s diplomamunkáját témavezetője, Lotz János biztatására magyar nyelvészetből írta (*Phonemic Analysis of Hungarian*). 1955-ben *The Metrical Structure of Obi-Ugric Folk-Poetry* című értekezésével elnyerte a Ph.D. fokozatot.

Ha életrajzi adatait vesszük szemügyre, nála a különböző jellegű tevékenységek egymásba csúsznak, „egymás sarkára hágnak”. Míközben a New York-i Columbia Egyetemen általános és összehasonlító nyelvészeti előadásokat hallgatott, a California Egyetemen (Berkeley) koreai tanulmányokat folytatott, majd a helsinki egyetemen általános nyelvészeti ismereteinek bővítése mellett Paavo Raviła, Lauri Hakulinen és Toivo Vilho

Lehtisalo finn nyelvészeti és finnugrisztikai előadásait látogatta. Természetesen megtanult finnül és svédül. Finnországi tanulmányútja életének más vonatkozásban is fontos eseményévé vált: megismerkedett a neves finn matematikus-professzor, Ralph Nevanlinna lányával, Sylvivel, akit feleségül vett. A finnországi úttal egyidőben „megfordult” Japánban is (Tokyo University), megtanult japánul és Hokkaido szigetén a szibériai giljákok nyelvét és szokáskultúráját kutatta.

1958-ban a Columbia Egyetem tanára lett az Eötvös Collégium-i szellemet terjesztő Lotz János mellett, majd viszonylag rövid idő alatt végigjárta az Egyesült Államokban előírt oktatói lépcsőfokokat (assistant professor, associate professor, 1965-től full professor, 1962–1968 között chairman) és általános nyelvészetet, fonetikát, fonológiát, finn és magyar nyelvészetet, uralisztikát, valamint permi nyelvtörténetet adott elő az említett egyetemen.

1960 után idejének nagy részét Amerika és a világ különböző országainak egyetemlein, vendégtanárként töltötte, 1965-től szinte minden évben megfordult Magyarországon is. A különböző nemzetközi kongresszusoknak – beleértve természetesen a magyar nyelvészek nemzetközi kongresszusait és a tudományos ülésszakokat is – Austerlitz állandó előadója volt.

A negyvenes években és az ötvenes évek elején New York, s benne a Columbia Egyetem a pezsgő szellemi élet központja volt. Az ún. Linguistic Circle of New York, melynek tagjai között a korszak kiváló nyelvészeit találhattuk, hogy csak néhányat említsek: Roman Jakobson, André Martinet, Lotz János, az olasz Bonfante, Uriel Weinreich, nem is beszélve a neves francia etnológusról, Claude Lévi-Straussról és másokról, akik az akkori tudományos gondolkodás legmagasabb szintjét képviselték – nos, ebbe a körbe csöppent be a fiatal Austerlitz, és a színvonalas szellemi eszmecserék során ismerkedett meg a korabeli francia és orosz strukturalizmus alapelveivel és eredményeivel, ez utóbbiakkal főleg Roman Jakobson révén. Ezek a színvonalas eszmecserék tágitották az ifjú Austerlitz látókörét, remek érzékkel ki tudta szűrni az eszmék és a különböző szemléletmódok kavargásából azokat a termékeny gondolatokat, amelyek szemléletmódjának kikristályosodásához segítettek. Ismerte a tudományos élet legkülönbözőbb áramlatait, fejlődési tendenciáit, de élete végéig kívül maradt mindenfajta irányzaton, nyugodtan járta a maga sajátos „austerlitz útját” (l. Hajdú Péter: *Robert Austerlitz: 60 ?* NyK 1984:254.)

A finn nyelvvel és a finn nyelvtudománnyal személyi okokból kifolyólag is korán eljegyzte magát. Szinte élete végéig behatóan tanulmányozta a finn–svéd nyelvi kapcsolatokat, de vizsgálódásaiban sohasem feledkezett meg arról, hogy egy nyelv nem légyen térben létezik, hanem szoros kapcsolatban éli a maga életét a társadalom legkülönbözőbb jelenségeivel összefonódva. Ezzel magyarázható az az eléggé nem méltányolható törekvése Austerlitznek, hogy tudományos tevékenységében, nyelvészeti kutatásaiban a vizsgált jelenséget mindig a nyelven kívüli tényezőkkel való összefüggéseiben tanulmányozza, stúdiumaiban helyet adva a kultúrának (a szó legtágabb értelmében), a zenének, a folklórnak, a vallásnak és a különféle szokásoknak, hiedelmeknek, melyeknek nyelvi/nyelvészeti vonatkozásai vitán felül állnak. Ha már a folklórt említettem, itt jegyzem meg, hogy román népdal- és népköltészeti kutatásokat is folytatott, de foglalkozott vers-tannal, szöveg és dallam viszonyával, vizsgálta Hölderlin aszklépiadészi sorait. Kutatásaiban sohasem tévesztette szem elől a nyelv és a művelődés összefüggéseit.

Mint ahogy Austerlitz a legkülönbözőbb kultúrákat hordozó nyelveket vizsgálta (japán, gilják, európai nyelvek), teljesen érthető, hogy az írásos hagyománnyal nem rendelkező

nyelvek vizsgálatában alkalmazta az amerikai indián nyelvek történeti-genetikai kutatására kifejlesztett belső rekonstrukció módszerét, ám ezt a módszert szívesen alkalmazta a kultúrnyelvek egyes idiómáinak vizsgálatában is. Simoncsics Péter említi (*Robert Austerlitz 1923–1994* című, megjelenés előtt álló nekrológiájában), hogy Austerlitz ún. „hétköznapi” finn igékről derítette ki, hogy „bennük babonás-varázsos tövek, már a nyelvemlékek korában is régen elfelejtett őskori maradványok vannak eltemetve” (uo.). Ezzel kapcsolatban szellemesen jegyzi meg Simoncsics, hogy Austerlitz az elsők között „importálja vissza ezt a komparatív szellemű újvilági találmányt az Óvilág nyelvészetébe” (*On the Use and Abuse of Internal Reconstruction*, 1978).

Első esszéje, a *Gilyak Nursery Words* egyik napról a másikra ismertté tette nevét a nyelvészek körében, ezt a dolgozatát Roman Jakobson briliáns elemzésnek nevezte. Ez az esszé indította el a giljákokról szóló tanulmányorozatot, melynek mintegy összefoglalása a *Typology in the Service of Internal Reconstruction: Saxalin Nivx* című tanulmány (in: *Current Issues in Linguistic Theory* 67. Amsterdam–Philadelphia, 1990), és egy másik, kitűnő fonetikai ismeretekről tanúskodó dolgozata: *Finnish and Gilyak Sound-Symbolism – The Interplay between System and History*. (Munkáinak válogatott bibliográfiáját l. Robert Austerlitz: *Nyelvek és kultúrák Euráziában*. Vál., szerk., ford. Simoncsics Péter. Tankönyvkiadó, Bp., 1992.)

Megjelent tanulmányai közül nagyon sokat lefordítottak a legkülönbözőbb nyelvekre. Neves szakértője és művelője volt a nyelvi kölcsönhatások vizsgálatának, a tipológiának, főlényes ismeretanyaggal mozgott a fonetikai és fonológiai kutatások területén. Austerlitzben kitűnő általános nyelvészti vesztített el a nemzetközi tudományosság, aki a részletek kutatásának és az elméleti általánosításoknak is nagyszerű mestere volt.

Hihetetlen gyorsasággal sajátította el a különböző nyelveket, pár hónap alatt képes volt egy addig nem ismert nyelvet megtanulni. A magyar nyelvet gyermekkorában, Brassóban kezdte megismerni, később olyannyira elsajátította, hogy a Columbia Egyetemen a magyar nyelvnek is előadója lett.

Mindvégig ragaszkodott hozzánk, „tiszteletbeli magyarnak” tartotta magát, ám ennek ellenére kevés magyar tárgyú írása van. A már említett *Phonemic Analysis*-en kívül megemlíthetem a Sajnovicsról, Gomboczról szóló írásait, vagy a Brassó nevééről írt fejtegetéseit. A magyar nyelvészeti kutatások szakirodalmában azonban nagyon is járatos volt, összehasonlító-tipológiai, fonológiai, folklór és verstani tanulmányaiban lépten-nyomon hivatkozott magyar példákra, és finom nyelvi elemzéseivel is tanúsította alapos magyar nyelvi és nyelvészeti ismereteit. Nem véletlen tehát, hogy a nyolcvanas években a magyar nyelv megismertetésében, terjesztésében szerzett érdemei elismeréseként, tudományos eredményeiért a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagjai közé választotta.

Egyetemi előadásai, vendégtanári tevékenysége és (terepen végzett) gyakorlati kutató munkája mellett nem feledkezett meg diákjai/hallgatói előmenetelének segítéséről, ami főleg abban nyilvánult meg, hogy szinte megszakítás nélkül Ph.D. értekezéseket irányított fonológiából, germán és szláv nyelvekből, finnugrisztikából és magyar nyelvészetből. Két egykori diákját kell megemlítenem: Daniel Mario Abondolo – jelenleg a londoni egyetem tanára – *Hungarian Inflectional Morphology* című értekezését az Akadémiai Kiadó jelentette meg 1988-ban, Carol H. Rounds pedig a Columbia Egyetemen tanít magyart és finnugrisztikát.

Csak izelítő mindez egy gazdag, szerteágazó, lezárt életműből, ám Robert Austerlitz magával vitte titkát: hogyan volt képes ilyen szinte beláthatatlan területet bejárni.

65. születésnapjára a Nyelvtudományi Közlemények külön emlékszámval kívánta köszönteni, mely csak a 70.-re jelent meg. Ez volt a magyar tudományosság utolsó tisztelet- és köszönetnyilvánítása az akkor már halálos beteg Robert Austerlitz előtt.

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság 1991-ben megválasztott alelnöke elment, de emléke és gazdag tudományos öröksége kollégáira, barátaira maradt.

Máté Jakab

Bogyay Tamás
(1909–1994)

Bogyay Tamás Nagymádi és Várbogyai Bogyay Lajos k. u. k. huszártiszt és Katalin, Pauler Gyula levéltáros lánya, Pauler Ákos filozófus testvére negyedik gyermekeként született Kőszegen, 1909. április 9-én. A nagykanizsai piaristáknál érettségizett. 1927-től a budapesti Eötvös Kollégiumban magyar, francia és olasz nyelvszakra járt, a Pázmány Péter Tudományegyetemen pedig egyidejűleg történelmet, művészettörténetet, régészetet, filozófiát és pszichológiát hallgatott. 1932-ben Hekler Antalnál megvédte művészettársociológiai ihletésű doktori értekezését. (*A művész a korai középkorban*. Budapest, 1932.) Ugyanabban az évben vette át a Kollégiumban magyar- és franciatanári oklevelét.

1935-ig fizetés nélküli gyakornokként dolgozott a budapesti egyetem Művészettörténeti és Klasszikarégészeti Intézetében. 1933-ban és 1934-ben a 18. századi francia szobrászat részletkérdéseit kutatta a berlini Collegium Hungaricumban, illetve a római Magyar Történeti Intézetben. Első állását 1935-ben foglalta el a zalaegerszegi tanfelügyelőségben. Ekkor kezdett foglalkozni az Árpád-kori művészettel, különösképpen a Dunántúli egyházi műemlékeivel. Öt évvel később visszatért a fővárosba. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium alkalmazottjaként főként a műemlékvédelmi osztályon tevékenykedett, anélkül, hogy hivatalnoki munkája elvonta volna figyelmét tudományos teendőiről. A háború alatt elkészítette második önálló művét Ják románkori apátsági templomáról, amely egyik kedves témája maradt élete végéig. (*A jáki apátsági templom és Szent Jakab-kápolna*. Szombathely, [1944.]; *Ják és Bamberg*. In: *Művészettörténet – Műemlékvédelem*. Budapest, 1993.)

1945 tavaszán az időközben miniszteri titkárrá előlépett Bogyay Tamást beosztották a Szépművészeti Múzeumból és egyéb budapesti gyűjteményekből nyugatra szállítandó műkincsek mellé. A vonat március végén elakadt a bajorországi Chiemsee déli határán. Értékes szállítmánya 1946-ban és 1947-ben Münchenen át visszakerült Magyarországra, hivatali kísérője és felesége azonban Chiemgau tartományában maradtak, előbb gyakorlati okokból, a kommunista hatalomátvétel után pedig önszántukból. Hét éven át igen nehéz körülmények között éltek egy felső-bajorországi községben.

Miként kitelepülésének körülményéből, úgy további szellemi működéséből is kitetszik, hogy a műkincsektől akaratlanul megvált magyar állami tisztviselő nem volt emigráns a fogalom szokványos politikai értelmében. Ellentétben az 1947/48-as emigrációs csoport számos tagjával, nem érezte magát arra hivatottnak, hogy a totalitarizmussal szembeni ellenérzését politikai munkában nyilvánítsa ki, és szervezeti keretben az elhagyott hazát országló hatalom mielőbbi megdöntésén fáradozzék. Elsőrendű feladatát abban látta,